

Поліна ФУРМАНОВА, здобувач
КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ АГЕНТИВНОГО НЕЖИВОГО ПІДМЕТА В ЯПОНСЬКІЙ, АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті розглянуто явище агентивного неживого підмета в японській, англійській та українській мовах. Визначено основні два підходи до розв'язання питання агентивного неживого підмета в японській мові: іменниковий та дієслівний, а також детально охарактеризовано іменниковий підхід. Розглянуто теорії про референційну ієрархію та ієрархію позицій.

Ключові слова: агентивний неживий підмет, референційна ієрархія, ієрархія позицій, персоніфікація, емпатія.

Загальновідомим є факт, що різні мови можуть послуговуватися різними конструкціями для передачі тієї самої події. Таку відмінність між «вподобаннями» мов можна помітити під час виконання перекладів – інколи ми відчуваємо, що хоча дослівний переклад буде зрозумілий читачам, краще замінити його на конструкцію, що більш притаманна мові перекладу. Якщо ми кажемо про переклад з англійської мови, то для японської мови, як і для української, однією з таких проблематичних конструкцій є речення з **агентивним неживим підметом**. Для англійської мови такі речення є надзвичайно частотними, у той час як японська та українська мови послуговуються ними набагато рідше. Хоча агентивний неживий підмет неодноразово розглядався дослідниками японської та української мов, для обох мов це питання залишається відкритим. Отож **актуальність** нашого дослідження полягає в необхідності подальшого висвітлення питання агентивного неживого підмета.

На матеріалі української мови агентивний неживий підмет розглянуто в дослідженнях В. І. Карабана [2] та В. Б. Кузнецова [3], на матеріалі японської мови – у роботах Й. Ікегами [5], І. Сьон [8], Ш. Сайто [6, 7]. Утім, слід зазначити, що агентивний неживий підмет японської мови ще не було розглянуто на теренах української японістики, що зумовлює **наукову новизну** нашого дослідження.

Метою дослідження є висвітлення питання агентивного неживого підмета у японській, англійській та українській мовах. Така мета передбачає виконання наступних **завдань**: 1) визначити поняття агентивного неживого підмета; 2) окреслити підхід до його вивчення у вітчизняній лінгвістиці; 3) визначити наявні в японському мовознавстві підходи до вирішення питання агентивного неживого підмета; 4) викласти теорії, розроблені в рамках іменникового підходу до питання.

Об'єктом дослідження є агентивний неживий підмет. **Предметом** дослідження є особливості його вживання у японській, українській та англійській мовах. **Методи** дослідження включають описовий метод, метод лінгвістичного аналізу та порівняння.

1. Агентивний неживий підмет

Агентивний неживий підмет – це підмет, виражений неживим іменником і сполучений з дієсловом-присудком, що позначає дію, яку зазвичай виконують живі істоти [2, с. 103]. Наведемо приклад такого речення:

(1) Ця подія змусила його замислитися.

Тут неживий підмет (подія) виконує дію (змусила), що є притаманною для людей чи живих істот, що здатні до певного волевиявлення.

Як зазначають А Грабар і О Гринько, таке явище можна розглядати як своєрідну персоніфікацію, що при цьому не є стилістичним прийомом [1, с. 4-5]. Автори також перелічують альтернативні назви такого явища: «граматична персоніфікація», «підмет з обставинним значенням» тощо. Але у нашому дослідженні ми використовуємо термін «агентивний неживий підмет».

Цікаво, що таке явище як в українській, так і у японській мовах прийнято розглядати через призму англійської мови. Дійсно, англійська мова дуже багата на речення з агентивним неживим підметом. Деякі з них ми можемо дослівно перекласти на українську мову без зміни структури речення, наприклад:

(2) а. Space precludes adequate discussion of other points in the article [2, с. 104].

б. Обмежений обсяг праці не дозволяє розглянути інші положення цієї статті [2, с. 104].

А ось деякі речення ми вимушені граматично трансформувати, як-от:

(3) a. This chapter summarizes the major points of the study [2, с. 104].

b. У цій главі підсумовуються головні результати дослідження [2, с. 104].

*a1. Ця глава підсумовує головні результати дослідження.

У цьому випадку прямий переклад (3a1) буде неграматичним з погляду української мови, тому ми змушені трансформувати його у 3b (тут і далі виконаний нами прямий переклад з іноземної на українську мову буде позначено у форматі 3a1).

Дослідження агентивного неживого підмета на теренах українського мовознавства дуже тісно пов'язане саме з перекладацьким аспектом: висвітлюються граматичні структури, якими можна перекладати неприродні для української мови агентивні неживі підмети англійської мови, а також називається перелік іменників, для яких персоніфікація є характерною в англійських текстах.

2. Агентивний неживий підмет у японській мові. Традиційний погляд.

Традиційно в японському мовознавстві домінувала думка, що винесення неживого об'єкта в підмет речення є неприродним для японської мови. Це постало гострою проблемою під час прочитання японцями літературних творів англійською мовою, що багата на персоніфікацію. Так, японський письменник, критик та дослідник англійської літератури Нацуме Сосекі у своїй книзі «Теорія літератури» (文学論 /бунгакурон/) звертається до персоніфікації, називаючи її «проектуючими виразами» (投出語法 /то:шюцугохо:/, projective language), та пише наступне: «Коли я бачу вираз, де персоніфіковано абстрактний об'єкт, це навмисне вдавання викликає в мене відразу, ото ж я вирішив сторонитися подібних виразів» [9, с. 292]. Окрім того він називає їх «штучними» [9, с. 292] та «надзвичайно неприродними» [9, с. 292].

Нацуме Сосекі, очевидно, має на увазі персоніфікацію як літературний прийом. Але, як зазначає дослідник Й. Ікегамі, сприйняття персоніфікації мовцями японської та англійської мов відрізняється саме через різний рівень усталеності речень з агентивним неживим підметом у повсякденній мові [5, с. 181]. Так, мовці англійської мови вживають такі конструкції на повсякденному рівні, у

той час як для японської мови вони є менш характерними. Дослідник наводить наступні приклади:

(4) (Приносячи ліки, що точно допоможуть)

a. This medicine will make you feel better [5, с. 163].

b. この薬で気分がよくなるでしょう。[5, с. 163].

a1. Ці ліки тобі допоможуть.

b1. За допомогою цих лік твоє самопочуття стане кращим.

Так, в англійській мові неживий предмет (ліки) виконує дію стосовно людини. У японській мові для передачі такого змісту після іменника «ліки» вживається відмінкова частка орудного відмінку で /де/.

3. Агентивний неживий підмет в японській мові. Переосмислення традиційної теорії.

Утім, останні роки відбувається переосмислення теорії про неприродність агентивного неживого підмета у японській мові. Так, японські мовознавці зійшлися на думці, що неживий підмет не тільки виглядає більш природньо у реченнях із неперехідним дієсловом, а й вживається набагато частіше, ніж в англійській мові [10]. Порівняємо наступні речення:

(5) (У випадку, коли дитина пролила молоко)

a. Oh no, she spilled the milk [10].

b. あら、ミルクがこぼれた。[10].

c. あら、この子ミルクをこぼした。[10].

a1. О ні, вона розлила молоко.

b1. Ой, молоко пролилося.

c1. Ой, дитина розлила молоко.

Так, у ситуації 5 в англійській мові (5a) ми зазначаємо підмет як агент дії (вона) та використовуємо стандартну конструкцію підмет-присудок-додаток. Однак у даній комунікативній ситуації для японської мови буде більш природною конструкція 5b, де додаток англійського речення (молоко) стає підметом, що вживається з неперехідним дієсловом (пролилося) у ролі присудка. Речення типу 5c може вживатися у японській мові лише у тому випадку, коли ми маємо намір трішки засудити дитину [10].

Така особливість японської мови обговорюється у рамках теорії про різні фокуси японської та англійської мов: англійська мова має тенденцію концентруватися на людині (хто що зробив), у той час

як японська – на події, ситуації (що сталося). Однак подальший розгляд цього питання виходить за межі нашого дослідження.

Отож наразі у японському мовознавстві тривають дискусії щодо того, за яких умов агентивний неживий підмет може вживатися з перехідним дієсловом. Для розв’язання цього питання було взято два аспекти: іменниковий та дієслівний.

Підхід із погляду іменникового аспекту має дати відповідь на питання, яким іменникам (чи займенникам) властиво ставати підметом чи додатком речення. Розв’язання питання з погляду дієслівного аспекту полягає у тому, щоб визначити, з якими дієсловами може чи не може вживатися агентивний неживий підмет. Наразі нами не зафіксовано теорії, яка б розглядала лише один аспект, при цьому пояснюючи всі можливі варіації агентивного неживого підмета у японській мові. Це беззаперечно свідчить про необхідність комплексного підходу до розв’язання питання. Проте з огляду на обсяг роботи в цьому дослідженні ми пропонуємо зосередити увагу на іменниковому аспекті питання.

3.1. Іменниковий аспект. Референційна ієрархія.

У рамках іменникового аспекту розглядається питання про те, які іменники мають тенденцію ставати підметами, а які – додатками. У таких дослідженнях дуже часто згадується наробок Т. Цунода, що адаптує теорію Сільверстейна про референційну ієрархію. У дослідженнях наводиться наступна ієрархія іменників та займенників:

Табл. 1 (адаптовано за 齋藤, 2003)

Особові займенники			Іменники				
Перша особа	Друга особа	Третя особа	Члени родини, власні назви	Люди	Тварини	Неживі об’єкти	
						Природні сили	Абстрактні іменники, назви територій

У цій ієрархії лівіші учасники є ієрархічно вищими, ніж правіші [6, с. 51]. Резюмуючи теорію Т. Цунода, Сьон Ін пише: «...якщо у реченні з агентивним неживим підметом додаток є ієрархічно вищим за підмет, речення буде неприродним, а якщо підмет є ієрархічно вищим за додаток, то речення буде природним» [8, с. 109]. Авторка наводить наступні приклади, посилаючись на Т. Цунода:

(6) а. あの事件は加藤を驚かした。

а1. Той випадок здивував Като.

(7) а. 津波が三陸地方を襲った。

а1. Цунамі напало на район Санріку.

Речення 6а вважається менш природним, ніж речення 7а, хоча в обох них підметом є неживий об'єкт. Це можна пояснити через референційну ієрархію: ім'я «Като», що є додатком у 6а, ієрархічно вище за поняття «випадок», що є підметом. А ось іменник на позначення природної сили «цунамі» у 7а є ієрархічно вищим за назву території «Санріку».

Дослідження І. Сьон у 2009 році показало, що частка випадків агентивного неживого підмета, що неможливо пояснити за допомогою референційної ієрархії, у художній літературі становить 13,9 %, а у передових газетних статтях – 2,7 % [8, с. 109]. І. Сьон пропонує пояснити це відхилення з погляду дієслівного аспекту.

3.2. Іменниковий аспект. Ієрархія позицій.

Для розв'язання питання агентивного неживого підмета у японському реченні Ш. Сайто адаптує теорію С. Куно про ієрархію позицій. Її можна підсумувати таким чином:

Табл. 2 (адаптовано за 齋藤, 2003)

Ієрархія:	
У поверхневій структурі речення	E(підмет)>E(додаток) >E(агент дії у пасивній конструкції)
Під час розмови	E(займенник першої особи) >E(займенник другої особи) >E(займенник третьої особи)
У темі розмови	E(тема розмови) ≥E(нові учасники)
Щодо живих та неживих предметів	E(людина) >E(живі істоти окрім людини) >E(речі)

«Е» тут позначає емпатію, а у дужках зазначено об'єкт емпатії для мовця. Так, у реченні:

(8) a. その時、太郎が僕になぐられた。 [6, с. 51].

a1. І тоді, Таро був вдарений мною.

відбувається логічне протиріччя. З погляду ієрархії позицій у поверхневій структурі речення, «я», що є агентом дії у пасивній конструкції, має найнижчий рівень емпатії, а «Таро» – найбільший. Однак з погляду ієрархії позицій під час розмови, «я» мають найбільший рівень емпатії, а «Таро» – найнижчий. Це і робить речення неприродним для японської мови [6, с. 51-52].

Як зазначає Ш. Сайто, теорія про ієрархію позицій у багатьох аспектах збігається з теорією Т. Цунода про ієрархію іменних груп, проте у першій є перевага у поясненні конструкцій з допоміжними дієсловами *くれる/куреру/*, *やる/яру/* тощо. Якщо визначити, що емпатія у даних конструкціях відповідає наступній схемі (табл. 3), то стає зрозумілим, чому речення 9a є неприродним, а 9b – природним.

Табл. 3 (адаптовано за 齋藤, 2003)

てやる	E(підмет) > E(не підмет)
てくれる	E(не підмет) > E(підмет)

(9) * a. 太郎が私を訪ねた。 [6, с. 50].

b. 太郎が私を訪ねてくれた。 [6, с. 50].

a1. Таро навістив мене.

За ієрархією позицій у поверхневій структурі речення, «Таро» має мати більшу емпатію, ніж «я». А з погляду ієрархії позицій під час розмови, «я» мають мати більшу емпатію, ніж «Таро». Однак додаючи допоміжне дієслово *くれる/куреру/* у цю конструкцію, ми наче урівнюємо рівень емпатії в сторону «я», і це робить речення природним для японської мови [6, с. 50].

Слід зазначити, що Ш. Сайто адаптує теорію ієрархії позицій не з метою комплексного розв'язання питання, а з метою визначення підходу до підвищення природності японських речень із неживим агентивним підметом, у яких використано допоміжне дієслово *くれる/куреру/*. Так, як зазначає автор, приклад 10a буде звучати

природніше, ніж 10b, саме через наявність у 10a допоміжного дієслова *くれる/куруру/*, що урівнює емпатію у сторону отримувача «корисної інформації».

(10) a. この本は有益な情報を提供してくれる。 [6, с. 51]

b. この本は有益な情報を提供する。

a1. Ця книга надає корисну інформацію.

4. Проблеми іменникового аспекту

Як зазначено нами вище, розгляд проблеми виключно з погляду іменникового аспекту не дає повної та вичерпної відповіді на питання, які іменники можуть ставати підметами чи додатками та чому. Так, І. Сьон наводить декілька прикладів, які не відповідають теорії Т. Цунода:

(11) a.

泰山木の花が、美しかった。大きな花びらが、恐れずに雨を享けて咲いている。 [8, с. 109]

a1. Квітки магнолії були прекрасні. Великі пелюстки без жодного страху приймали (в себе) краплі дощу.

(12) a. 花子の言葉が彼を傷つけた。 [8, с. 101]

a1. Слова Ханako поранили його.

Окрім цього, як зазначає Ш. Сайто, підхід Т. Цунода заснований на теорії, що широко застосовується до різних мов світу. Отож стає незрозумілим, чому референційна ієрархія активно, але вибірково порушується в англійській мові [7].

(13) a. Then, John was hit by me. [7, с. 86]

a1. І потім Джон був вдарений мною.

Так, у пасивному реченні 13a правило референційної ієрархії поширюється і на англійську мову [7, с. 86].

Ієрархія позицій, у свою чергу, також не є досконалою. По-перше, вона не надає комплексного підходу до вирішення питання, а пояснює лише окремі аспекти природності деяких речень з агентивним неживим підметом. На нашу думку, їй не вистачає детальності у поясненні природності речень типу 7, де підметом і додатком є неживі об'єкти. По-друге, їй також не вдається пояснити природність речень типу 11 та 12.

5. Агентивний неживий підмет в українській мові

На нашу думку, питання агентивного неживого підмета в українській мові є не менш проблемним, ніж у японській чи англій-

ській. Так, українська мова послуговується реченнями з агентивним неживим підметом значно рідше, ніж англійська, але частіше, ніж японська.

Як і японська мова, українська мова часто послуговується обставиною причини для передачі значення, що його матиме англійське речення з агентивним неживим підметом:

(14) a. Rain prevented us from going on picnic. [10]

b. 雨でピクニックに行けなかった。 [10]

c. Через дощ ми не пішли на пікнік.

a1. Дощ завадив нам піти на пікнік.

b2. Через дощ ми не змогли піти на пікнік.

Заслуговує на увагу те, що навіть структура речення під час перекладу англійських конструкцій з агентивним неживим підметом в українській та японській мовах може збігатись: як проілюстровано у прикладі 14, під час перекладу підмет англійського речення стає обставиною причини, а додаток англійського речення – підметом при присудку, вираженому неперехідним дієсловом.

Українська мова також може послуговуватися безособовими дієслівними реченнями, а японська – конструкціями з *なる* (*нару/ставати*) та пасивними конструкціями без зазначення агента дії.

6. Висновки

У статті ми визначили, що агентивний неживий підмет є конструкцією, що притаманна англійській мові, у той час як для української та японської мов вона є менш характерною. На теренах вітчизняної лінгвістики такий стан подій призвів до вивчення агентивного неживого підмета насамперед для задоволення перекладацьких потреб: висвітлюються граматичні структури, якими можна перекладати неприродні для української мови агентивні неживі підмети англійської мови, а також називається перелік іменників, для яких персоніфікація є характерною в англійських текстах.

Сучасні дослідники японської мови намагаються віднайти умови, за яких агентивний неживий підмет може вживатися з перехідними дієсловами. Такі умови прийнято пов'язувати з двома аспектами: дієслівним та іменниковим. У цьому дослідженні ми розглянули іменниковий аспект, а саме наступні теорії у його рамках: теорію про референційну ієрархію та теорію про ієрархію позицій. Обидві теорії намагаються пояснити, які саме іменники (чи займенники)

мають тенденцію ставати підметами чи додатками у реченнях з агентивним неживим підметом. Однак жодній з цих теорій так і не вдається до кінця пояснити закономірності, що працюють у японській мові, отож ми вважаємо, що є необхідність комплексного підходу до питання, що включатиме розгляд і дієслівного аспекту також.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабар А., Гринько О.С. Особливості передачі агентивного неживого підмету з англійської мови на російську (на матеріалі англійського телесеріалу). *Збірник наукових статей студентів та викладачів відділення перекладу*. Одеса, 2019. С. 4–9.

2. Карабан В.І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Частина 1: Граматичні труднощі. Київ: Tempus, 1997. 317 с.

3. Кузнецов В.Б. Персоніфікація деяких іменників як важливий вид трансформації при перекладі з української мови на англійську. Електронний ресурс [Режим доступу]: <http://eprints.zu.edu.ua/2123/1/04kvbuma.pdf>

4. Kuno S., Kaburaki E. Empathy and Syntax. *Linguistic Inquiry*. 1977. Vol. 8, No. 4. P. 627–672.

5. 池上嘉彦. 英語の感覚・日本語の感覚〈ことばの意味のしくみ〉. 東京: NHK出版, 2018. 249 頁.

6. 斎藤伸治. 視点と日本語の無生物主語. *アルテスリベラレス*. 2003. №72. 頁 43–54.

7. 斎藤伸治. 無生物主語構文について. *アルテスリベラレス*. 2001. №68. 頁 83–93.

8. 熊鷹. 日本語無生物主語他動詞文の許容に影響を与える要因とその関係. *学習院大学大学院日本語日本文学*. 2014. №10. 頁 110–94.

9. 夏目漱石. 漱石全集第十一卷. 東京: 漱石全集刊行会. 1935. 618 頁.

10. する」言語と「なる」言語を考え直す//くろしお言語大学熟.
URL: https://www.gengoj.com/seminar/view.php?seminar_list_id=2.

Polina FURMANOVA, applicant
Taras Shevchenko National University of Kyiv

FEATURES OF INANIMATE SUBJECT IN JAPANESE, ENGLISH AND UKRAINIAN

The article summarizes the main approaches to the problem of inanimate subject in Japanese. While English has a strong tendency to use inanimate

subject on a daily basis, Japanese language has a lot of restrictions for this type of construction. As these restrictions seem to appear both in subjects and predicates of the sentences, the two approaches – nominal and verbal – were elaborated in order to account for the phenomena. Nominal approach accounts for the nouns, that tend to appear in the subject or object position, while verbal approach tries to find out which verbs can be used in the sentences with an inanimate subject. This article outlines the nominal approach and explains two theories that were elaborated in Japanese studies. The first theory developed by T. Tsunoda adopts referential hierarchy of Silverstein and states that although personal pronouns and nouns that indicate animate objects have a stronger tendency to become a subject of the sentence, there is a hierarchy between the nouns that name inanimate objects. For example, the nouns that indicate natural forces are more likely to become the subject of the sentence than nouns that indicate abstract notions and territory names. The second theory developed by S. Saito adopts the empathy hierarchy (hierarchy of the positions) of S. Kuno in order to account for the extending acceptance of the sentences with inanimate subject that include auxiliary verb 'kureru'. The theory states that 'kureru' in such types of sentences manages to balance empathy on the non-subject participant (which is an animated entity) rather than the subject, that results into an acceptance of the type of sentences. The article also suggests that there are some similarities in the way Ukrainian and Japanese speakers tend to translate English sentences that have an inanimate subject. The article also points out the necessity for Ukrainian studies to develop its own approach to the sentences with inanimate subject, because it seems that Ukrainian language has its own restrictions on such sentences.

Keywords: *inanimate subject, referential hierarchy, hierarchy of the positions, empathy hierarchy, personification, empathy.*

REFERENCES

1. Grabar A., Grynko O. S. (2019) Osoblyvosti peredachi agentyvnoho nezhyvogo pidmetu z angliiskoi movy na rosiiskiu (na materialy anglomovnoho teleserialu) [Features of the agent inanimate subject transformation during English-Russian translation (on the material of the English-language TV series)]. *Zbirnyk naukovykh stattei studentiv ta vykladachiv viddilennya perekladu – Collection of scientific articles of students and teachers of the translation department.* 4–9 [in Ukrainian].
2. Karaban V. I. (1997) Posibnyk-dovidnyk z perekladu angliiskoyi naukovi ta tehnicnoi literatury na ukrainsku movu. Chastyna 1: Gramatychni trudnoshchi [Handbook of English-Ukrainian scientific and technical literature translation. Part 1: Grammatical difficulties]. Kyiv: Tempus [in Ukrainian].

3. Kuznetsov V. B. (2004) Personifikatsiia deiakuh imennykiv yak vazhlyvyi vyd transformatsii pry perekladi z ukrainskoi movy na angliisku [The Personification of Certain Nouns as an Important Type of Transformation in Case of Ukrainian-English Translation. Retrieved form: <http://eprints.zu.edu.ua/2123/1/04kvbuma.pdf>

4. Kuno S., Kaburaki E. (1977) Empathy and Syntax. *Linguistic Inquiry*. Vol. 8, No. 4. P. 627–672.

5. Ikegami Y. (2018) Eigo no kankaku · nihongo no kankaku (kotoba no imi no shikumi) [The feeling of English · The feeling of Japanese (The structure of the language meaning)]. Tokyo: NHK Publishing [in Japanese].

6. Saito S. (2003) Shiten to nihongo no museibutsushyugo [Empathy and Inanimate Subjects in Japanese]. *Arutesuriberaresu - Artes liberals*. 72.P. 43–54 [in Japanese].

7. Saito S. (2001) Museibutsushyugokoubunnitsuite [On Inanimate-Subject Constructions]. *Arutesuriberaresu - Artes liberals*. 68. P. 83–93.

8. Xiong Y. (2014) Nihongomuseibutsushyugotadoushibun no kyoyou ni eikyou wo ataeru youin to sono kankei [The factors that affect the acceptability of Japanese transitive sentences with inanimate subjects and their relationships]. *Gakushuindaigakudaigakuinnihongonihonbungaku - Gakushuin University Graduate School nihongo-nihonbungaku*. 10. P. 110–94.

9. Natsume S. (1935) Soseki zensyuu dai jyuuichi kan [Complete works of Soseki. Volume 11]. Tokyo: Sosekizensyuukankokai [in Japanese].

10. ‘Suru’ gengo to ‘naru’ gengo wo kangaenaosu [Reconsidering ‘suru’ languages and ‘naru’ languages]. *Kuroshio gengodaigakujyuku – Kuroshio language university courses*. Retrieved from https://www.gengoj.com/seminar/view.php?seminar_list_id=2 [in Japanese].

Дата надходження до редакції – 09.11.2021

Дата затвердження редакцією – 25.11.2021